

BARTHA KATALIN ÁGNES

Hírnév, patriotizmus és színésznőség Magyarországon a tömegkultúra századában

(Prielle Kornélia esete)*

Színésznői pályán (életkeret)

Prielle Kornélia pályájának példája, életének keretei megmutathatják, hogy milyen volt a 19. század második felének magyar társadalmában a tehetséges művésznőt illető elvárásrendszer, illetve a rendszeres színésznői működés révén megvalósítható társadalmi tekintély.¹ Prielle Kornélia mondhatni pályakezdésétől, főként a negyvenes évek közepétől állandóan az érdeklődés központjában állt.

A kispolgárság legalsóbb rétegéből származó színésznő apja egy máramarosszigeti szíjgyártó mester, Brill József volt, anyja pedig Székely Eleonóra, aki erdélyi származású és leánya neveltetését igen fontosnak tartotta. Antónia 1826. június 1-jén látta meg a napvilágot szülei első gyerekeként, 2-án tették keresztvíz alá.² Anyja Kornéliának szólította, s később bérmaneve is az lett. Hatévesen már tudott olvasni és írni, melyre a háznál levő kosztos diák tanította. Nyolcévesen a helyi zárdai iskolába írták be, ahol olvasáson, íráson kívül némi számtant s főként finom kézimunkák készítését sajátította el. Két év alatt első tanulóként végezte az elemi iskolát, amelyet még három év ismétlés és segédtanítónősködés követett az anyja akaratából, mivel ekkoriban még nem volt Máramarosszigeten intézményes leány-felsőoktatás.³ A színház iránti vonzódás

* A tanulmány a MTA posztdoktori kutatói program keretében készült.

¹ Színészek társadalmi szerepéről lásd RAJNAI Edit, *Kísérletek a vidéki színészet rendezésére: 1873–1890* = szerk. GAJDÓ Tamás, *Magyar színháztörténet: 1873–1920*, Bp., Magyar Könyvklub – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2001, 220–265; GAJDÓ Tamás, *Dívák, primadonnák, színésznők: Jászai Mari, Fedák Sári, Karády Katalin*, Bp., Ernst Múzeum, 2003.; BARTHA Katalin Ágnes, *Színházi professzió és presztízs Kolozsváron a 19. század utolsó harmadában*, *Erdélyi Múzeum*, 77(2015), 3. sz., 46–78. A társadalomtörténeti irányzatok hasznáról az irodalomtörténeti vizsgálatokban lásd SZILÁGYI Márton, *Irodalomtörténet és társadalomtörténet határán* = Uő., *Határpontok*, Bp., Ráció, 2007, 7–25; *Az irodalmi szakma hivatásosodásáról* T. SZABÓ Levente, *A modern irodalmár hivatás kialakulásának társadalomtörténete: Módszertani vázlat a társadalom és irodalomtörténet kapcsolatának új irányához* = Uő., *A tér képei: Tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, Komp-Press – Korunk, 2008, 197–227.

² A máramarosszigeti Borromeo Szent Károly plébánia Keresztelési Anyakönyve, II. kötet, 155. oldal. Keresztzülei: Emericus Olman, Maria Hanker. Itt köszönöm meg Blegya-Eiben Gellért úr segítségét az adatért.

³ Lásd MÁLYUSZNE Császár Edit, *Egy színészházaspár élete: Szerdahelyi Kálmán és Prielle Cornélia*, Bp., Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, 1956, 20. RAKODCZAY Pál, *Prielle Kornélia élete és művészete*, Bp., Singer és Wolfner, 1891, 6.

visszaemlékezése szerint a máramarosszigeti úri műkedvelő előadások hatására ébredt fel.⁴ S ebben nem kis szerepe volt a máramarosszigeti reformkori megyei ünnepélyeken látott nemesi vezetőréteg ragyogó magyar ruházatának sem.⁵ A felnövekvő Kornélia pályaválasztását nemcsak kiegészítő tanítónősködésének rövid idejű sikere, hanem a színészi pálya egzisztenciateremtő, tehát független önmegvalósító lehetőségei is ösztönözték. Kornéliának a korszak rendi kereteiben jól kijelölhető helye volt: nem volt nemes, lányként-nőként való érvényesülése vagy egy jómódú, lehetőleg nemes származású férj oldalán, vagy saját maga erejéből a művészi pályán valósulhatott meg. Ekkoriban kizárólag a művészpályán nyílt lehetőség az emancipációs törekvések megvalósítására. Intézményes színészoktatás híján a vidéki gyakorlati színészképzés útja ígéretes, s ez egy nem nemesi értelmiségi pályafutás lehetőségét kínálta.⁶

Három testvérének pályája – Lilla (Rónay Gyuláné), Emília (Láng Boldizsárné) és Péter, akik mind a színi pályára léptek – azt jelzi, hogy a megözvegyült apa a kényszerhelyzet mellett ezt praktikus, a társadalmi mobilitás esélyét is jelentő megoldásnak tekinthette.

⁴ RAKODCZAY, Prielle Kornélia élete ..., i. m., 4–10.

⁵ A szintén máramarosszigeti születésű Lövey (Leövey) Klára visszaemlékezésében kiemelt szerepet tulajdonított a Kornélia által látott ékes magyar ruhának, melyet az a Szaplóczay Pálné Perényi bárónő viselt annak idején, akinek a házában laktak a szülei abban az időben: „A kis Nelli, kit rendszeren szép jelzővel említettek, kedvelt jelenség volt a bárónő előtt, ki falusi lakásáról gyakran be szokott jönni az akkoriban még fényes megyei ünnepélyekre. Ilyenkor arannyal és ezüsttel áttört, nehéz selyemszővetű magyar ruhák ragyogtak a bárónőn, s a kedves Nellli egész elragadtatással gyönyörködött bennük. Néhány évvel ezelőtt (1876, a természetvizsgálók gyűlése alkalmával) a Máramaros megyei ipar- és régészeti Kiállításon az említett fényes öltözetek egyike is ki volt állítva, mint a régibb magyar viseletek szép példánya. Prielle Kornélia éppen Máramarosban volt. A ruhát azonnal felismerte a tárlatban, s egy jó ismerősöm előtt úgy nyilatkozott: – Lehet, hogy ez a ruha ébresztette az első vágyat lelkemben, hogy színész nő legyek” LÖVEY Klára, *Prielle Kornélia: A kolozsvári jubiláris ünnepély alkalmából (1881. ápr. 14.) = Teleki Blanka és köre*, vál., s. a. r., jegyz., előszó, SÁFRÁN Györgyi, Bp., Szépirodalmi, 1963, 508–509. A reformkori úri viseletről lásd LUKÁCS Anikó, *Nemzeti divat a reformkori Pesten*, Korall, 2002, 10. sz., 40–56; TOMPOS Lilla, *A dísz-magyar öltözetről = Kovács Ferenc, Rédey Judit, Tompos Lilla, Török Róbert, Fardagály és kámvás rokolya: Divat és illem a 19. században*, Bp., Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 2010, 61–71.

⁶ A lehetőséget azért hangsúlyozom külön, mert annak ellenére, hogy az 1848. évi V. törvénycikk a színészeket a kulturális értelmiség közé sorolta, azok közé a foglalkozások közé, amelyek jövedelemre való tekintet nélkül, pusztán a képzettség alapján jutottak választójoghoz, ám ez ekkoriban valójában még sem működhetett. Honi színészképző intézmény híján a színészeknek képzéshez kötött foglalkozást űző egyénként nem adhatták meg a választójogot (hacsak nem külföldi diplomával rendelkeztek). S bár 1865-től működött a Színészeti Tanoda, de csak az 1877–78-as tanévtől emelték négy évre a drámai szak képzési idejét. Ezzel az intézkedéssel tagolódtott a színészképzés ezen intézménye a főiskolai szintű intézmények sorába. Azok a színészek, akik színiakadémiai oklevelet kaptak, mint a színjátszást művelő foglalkozási csoport tagjai besorolhattak az 1874. évi XXXIII. tc., a választójogi törvény, 9. §-a szerint az „akadémiai művészek” kategóriájába. A szakma minden művelője számára (annak nagysága miatt) ez az intézménye nem tudta biztosítani a társadalmi elfogadottság hivatalos és jogi kritériumait, csak az 1913-as választójogi törvény emelte a választásra jogosultak közé az Országos Színészegyesület színészeit. RAJNAI Edit, *A színi kerületi rendszer kialakulása (1879–1905)*, Doktori értekezés (kézirat), Bp., ELTE BTK, 2010, OSZK Színháztörténeti Tár, irattár, MS 711. 39, 223.

Tehát Prielle Kornélia anyja korai elhalálózása után tizenöt évesen lépett először színpadra Szatmáron Tóth István társulatánál, utána apja az anyai ágon rokon Kilyényi Dávid színtársulatához adta, egyik hűgával, Lillával együtt,⁷ ahol Dérynéől és később Kántornétől is tanulhatott. Vándorszínész korszakában Molnár György Nagyváradon látta s így írt róla:

szőke szépség,⁸ éles arcz, hajlott orr, igazi eperajk és élénk, okosan beszélő szempár; modora, tartása minden mozdulata könnyed és előkelői, mintha csak a csipke hullámos, koronás bölcsőből s nem a m. szigethi szíjjártó egyszerű fészkből repült volna ki. Egész lényén báj és kecs, csodás varázs ömlött el; valódi francia vér és teljes színészi temperamentum, hangorganuma zeneszerű – a skála egész regiszterével, mely a finomul metszett picziny ajakról harmonikus zengzetességgel áradozott szét a nézőtér legtávolabb s legrejtettebb zugaiba is.⁹

1844-ben lépett először a Nemzeti Színház színpadára, a negyvenes és ötvenes években számos vidéki színtársulat tagja, elsőrendű naiva, szentimentális szerepek megformálója.

Viszonylag szabályos mederben folyó életében nem volt semmi rendkívüli, még kérői személye és vallásváltása sem,¹⁰ s talán az sem tekinthető annak, hogy az ország-szerte

⁷ Nem ismerjük az apa és Kilyényi Dávid (nevelő apa) közötti megegyezés, netán szerződés részleteit. A német nyelvű vándorszínijátászás kapcsán ismert néhány olyan megegyezés, amely a színtársulat igazgatója és a szülő között jött létre a gyermekszíniész alkalmazását megelőzően. Lásd TAR Gabriella Nóra, *Gyermek a 18. és 19. századi Magyarország és Erdély színpadjain*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2004, 17, 113.

⁸ Lövei Klára visszaemlékezésében azt írja, hogy ifjú korában „hollófekete” hajú volt. (LÖVEI, *i. m.*, 509.) Prielle Kornélia Naményi Lajoshoz írott levelében megütközve említi, hogy Molnár őt szókének nevezi, s korai öszülésével magyarázza, hogy már nem emlékezhetett Molnár a haja színére. (Prielle Kornélia Naményi Lajoshoz, Bp., 1896, febr. 10., OSZK Kt., Levelestár)

⁹ MOLNÁR György, *Világos előtt: Emlékeimből*, Szabadka, Schleisinger Sándor, 1880, 45.

¹⁰ Vallásváltásáról Rakodczay így ír: „1847. Szept. 15-ike Prielle Kornélia magánéletében nevezetes fordulót képezett, mert ekkor áttért a református hitre. Nevezetes forduló, mert Prielle Kornéliának nemcsak családja volt buzgó katolikus, hol ájtatosságot és szigorú vallásosságot tapasztalt; de ő maga is – saját nyilatkozata szerint – kiskorától kezdve megmaradt Istenbe vetett bizalmában, mely mind máig egyformán helyet foglal lelkében és vigasztalása volt bajai közepette. – Sőt, a katolicizmushoz annyiban hű maradt ma is, hogy külső jeleit – mint mondja – nem képes elfeledni: lefekvéskor párnájára keresztet von kezével, mielőtt fejét álmra hajtáná. Sőt mielőtt kilép a színpadra, keresztet vet magára. [...] Az áttérés indokát könnyű kitalálnunk. [...] Debreczenben történt. V-y G-a szép, deli ifjú volt a pályázó lovag, ki művésznőnket a színpadért boldog otthonnal kívánta kárpótolni. Atyja azonban feltételül tűzte ki az áttérést. A kölcsönös érzelmek megkönnyítették e feltételt s Prielle Kornélia meghozta ez áldozatot. Hanem a polgáriaknak nincs szerencséjük Thalia papnőivel. A közmondás szerint a jónak legfőbb ellensége a jobb s a szerelemnek – a szerelem. Művésznőnk 1847 őszén megismerkedett Szerdahelyi Kálmánnal.” RAKODCZAY, *Prielle Kornélia élete ...*, *i. m.*, 43–44. A vallásváltás gyakorlata, katolikusból reformátusra való áttérés főként a könnyebb válási procedura miatt nem volt ritka színésznői körökben. A választ Déryné is fontolgatta anyja ajánlatára, de a szentszék nem választotta el hivatalosan férjétől. DÉRYNÉ *Naplója*, s. a. r. BAYER József, Bp., Singer és Wolfner, 1900, I. 248, 354, 374. A református vallásra való áttérést Prepeliczay Sámuel, Déryné szerelmese ajánlotta a könnyebb válás miatt. Déryné nem lett református és nem is vált el. *Uo.*, II, 8.

ünnepeelt Petőfi feleségül kérte,¹¹ mint ahogy aztán férjhezmenetele a jeles színész operaénekes és zeneszerző, megbecsült pesti Nemzeti Színházi tag, Szerdahelyi József kezdő színész fiához, a később remek társalgási színésszé növő Szerdahelyi Kálmánhoz sem.¹² A forradalmi események azonban nemcsak a magyar nyelvű színházi rendszert forgatták fel, hanem magánéletében is változást hoztak. Elvált honvédnek állt férjétől, és 1849-ben, második házasságát kötötte meg Hidassy Elek kapitánnyal; a tőle való elválását a körülmények ismeretében,¹³ a színésznői pálya szokványos állomásaiként kell elkönyvelni.¹⁴ 1859-től s majd 1861-től harmadik és végleges pesti nemzeti színházi

¹¹ Az 1846-os debreceni Petőfi-epizódról több kortárs is írt. Gyulai Pálnak, Zilahy Károlynak és Jókai Mórnak is megvolt a maga külön véleménye és emléke. Prielle is megírta a maga változatát: PRIELLE Kornélia, *Ismeretségem Petőfivel*, Koszoru, 1879, I, 386–409. Összefoglalóan lásd RAKODCZAY, *Prielle Kornélia élete ...*, i. m., 27–41. Lásd még KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris Monográfiák), 272; HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi*, szerk., Kiss József, PÁNDI Pál, s. a. r. Kiss József, II, Bp., Akadémiai, 1967, 18–35.

¹² Az 1847-es évről és Szerdahelyivel való eljegyzésükről visszaemlékezést közölt *A Hét* 1890-ben, amit a *Kolozsvár* c. lap is átvett. PRIELLE Kornélia, *Visszaemlékezések*, Kolozsvár, 1890. márc. 19., 65. Szerdahelyi Kálmán és Prielle Kornélia 1848. aug. 29-én esküdtek meg Kolozsváron. Tanuk: Henczenberger Ferenc főkormánybiztos írnok és Winkler György kereskedő voltak. Nagygyörgényi Császár Sámuel eskette össze őket. Lásd *A kolozsvári ev. Református szent eklézsia összevetett eskettekéről anyakönyvi kivonat*, OSZK Szt., An. 4942. Válogatásuk 1849. április 29-én kelt, lásd *Uo.* A válójegyzéken Szerdahelyi Kálmánt székesvárad vádászrezdébeli hadnagyként jegyzik. Váloókuk részben Szerdahelyi katonának állásában, részben pedig hűtlenkedéseiben kereshető. Lásd RAKODCZAY, *Prielle Kornélia élete ...*, i. m., 39–41. Lásd még Prielle Kornélia levele Láng Boldizsárné Prielle Emiliához, 1848. máj. 30., OSZK. Kt., Levelestár.

¹³ Hidassy Elek huszárkapitányhoz 1849-ben ment feleségül, egy darabig férje családjának birtokán a színésztől visszavonult, állítólag felesége kedélyének javítása miatt férje szintársulat-igazgató lett, ahol felesége is játszott, de csődöt mondott. Játszottak Kaczvinszky János szintársulatánál is. Prielle vendégszereplése idején, felesége távollétében beleszeretett Balogh Jozefába, az énekes-primadonnába. Ezért bontották fel házasságukat Rakodczay szerint 1854-ben. Hidassyval való kapcsolatáról lásd RAKODCZAY, *Prielle Kornélia élete ...*, i. m., 49–53. Hidassyról lásd még *Magyar színházművészeti lexikon*, főszerk. SZÉKELY György, Bp., Akadémiai, 1994, 302–303.

¹⁴ A színésznők körében elég gyakorinak mondható a válások magas száma. Több jeles színésznő élete során több házasságot is kötött. Lásd [Lendvayné] Hivatal Anikó, [Paulayné] Gvozdanovics Júlia, Pálmay Ilka, Blaha Lujza példait. (A többszöri házasságkötésnek természetesen a megővegyülés is lehetett oka, nem csak a közös élet vállalhatatlansága). Többen, ha nem is váltak el hivatalosan, de külön éltek férjüktől életük huzamosabb felében (lásd Déryné, Bulyovszkyné példáját). Prielle példája annyiban mindenképpen különbözik az említettektől, ill. nem mondható tipikusnak, hogy ő négy házasságot is kötött élete során, s ebből két alkalommal ugyanahhoz a személyhez, Szerdahelyi Kálmánhoz ment feleségül. Halála éve előtt, 1905-ben, a nyolcvanadik éve felé közeledő színésznő feleségül ment a nála majd negyven évvel fiatalabb Rozsnyay Kálmánhoz. Bár nem rendelkezünk összehasonlító vizsgálattal, amely más foglalkozásúak körében vizsgálná a válások gyakoriságát, mégis egy összefoglaló szerint (amennyiben elfogadható mintavételnek reprezentativitása) a 19. században minden ötödik színésznő házassága válással végződött. Kiss Csilla, „*Királynő vagy te a művészet országában!*”: *A színésznői szerepkör vizsgálata a 19. századi Magyarországon = A nők világa: Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*, szerk. FÁBRI Anna, VÁRKONYI Gábor, Bp., Argumentum, 2007, 89–108. A tanulmány pontatlanságai is arra figyelmeztetnek, hogy a jelenség vizsgálata további kutatásokat igényelnek. A Prielle-re vonatkozó pontatlanság: *Uo.*, 94, 101.

szerződésével az intézmény megbecsült és ünnepelt színésznőjévé vált, és újra férjhez ment első férjéhez.¹⁵

Nemzeti Színházi végleges szerződése voltaképpen egybeesik a modern társadalmi színmű nemzeti színházi térhódításával. Olyan kitűnő színészek kezében alakult a magyar társalgó színészet, mint Szigeti József, Feleki Miklós, Szerdahelyi Kálmán, Paulay Ede, Paulayné (Gvozdanovics Júlia), Felekiné Munkácsy Flóra, Lendvayné Fánicsy Ilka, Szathmáryné. Ennek a társulatnak a legünnepeltebb párosa Szerdahelyi Kálmán és Prielle Kornélia volt. Az új színművek egyik fő alakja, a modern jellemkép leghűbb ábrázolója volt – írta róla Rakodczay Pál, még Prielle életében megjelent életrajzában.¹⁶

Hat és fél évtizedes színészi pályája során csak a Nemzeti Színházban közel háromszáz szerepben, majd háromezer estén játszott,¹⁷ amelyhez még számtalan, vidéki fellépés járult.¹⁸ Pályafutása alatt együtt játszott az úttörő színészek nagyjaival, pályája csúcán, a Paulay-korszakban Jászai Mari és Nagy Imre partnere; a százzadelőn számtalan ifjú színészjelölt vagy épp már kezdő színész láthatta még az élő legendát. Prielle Kornélia és Szerdahelyi Kálmán utóbbi 1872-es haláláig – a magyar színjátszás első nagy párosaként – szinte valamennyi divatos francia társalgási színműben és francia forrásból táplálkozó magyar drámában elsöprő sikert aratnak. Olyan könnyed természetességgel építették fel a dialógusaikat, hogy az színészkollégáikat is lenyűgözte.

Játékában úgy értékelték, érezhető volt a francia elegancia, amelyet francia emigráns nagyapjának vérével magyaráltak. Hogy valójában francia eredetű volt-e, mint ifjan Kuthy Lajos (akinek a barátsága neveli művelt hölgygé) hatására maga állította,¹⁹

¹⁵ Újra férjhez menetelének pontos dátumát nem tudjuk. 1864 nyarától lehet követni levelezésükben szerelmük ismételt fellángolását. Ekkor Prielle Kornélia szakít Radnótfáy Sándor intendánssal (lásd Prielle Kornélia levele Radnótfáy Sámuelhez, 1864. jún. 12., OSZK Kt., Levelestár); Ekkor Szerdahelyi válófélben volt második feleségétől Benke Jozefától, Jókainé Laborfalvi Róza lánytestvérétől. Rakodczay szerint 1868-ban esküdtek meg formailag, amikor a mágnások színelőadásait együtt rendezték. RAKODCZAY Pál, *Prielle Kornéliáról*, Rakodczay Pál leveles ládája, OSZK Kt., III, Fol Hung. 1484.

¹⁶ RAKODCZAY, *Prielle Kornélia élete ...*, i. m., 76.

¹⁷ CENNER Mihály, *Prielle Kornélia: Emlékbeszéd és adattár*, Bp., Színháztudományi és Filmtudományi Intézet, Országos Színház-történeti Múzeum, 1967.

¹⁸ Vidéki fellépéseinek összesítése csak 1868-tól ismert: PRIELLE Kornélia, *Csak 1868-tól kezdve tudok rendben számot adni vidéki vendégszerepléseim jegyzékéről*, OSZK Kt., An 4942/26.

¹⁹ Az ifjú színésznő nemesi előnévvel is használta egy rövid ideig nevét a negyvenes években, „Corneille Priell” „De Vuilaux” és „de Vuillaux” formában. Lásd az 1845-ös Nemzeti Színházról felvett fizetési nyugtáinak aláírását, OSZK Szt., Fond 4/129.; A korabeli színésznők névhasználatának kontextusában is külön érdekességgel bír Prielle névhasználat. Fizetési nyugtáinak aláírásai szerint szinte félhavonta változtatta egy rövid időszakban. Időrendben első fennmaradt pesti Nemzeti Színházi félhavi díját (1844. dec. 1–16.), 44 forint 4 kr-t Szigligeti Ede veszi fel „*Priell Nelli* helyett”; 1845. jan. 16–31 között keresett 60 forintos díját „*Priell Cornelia*”-ként írja alá. 1845 március 16–31. közötti díját április 1-jén „*Priell Corneille*”-ként, a következő félhavi díjait április 16-án, s majd május 1-jén szintén „*Priell Corneille*”-ként jegyzi. Június 30-án jelenik meg a francia nemesi előnévvel használt változatú aláírása: „*Corneille Priell de Vuilaxu*”, augusztus 1-jei aláírása „*Corneille Priell de Vuillaux*”; 1845. szeptember 16-án csak „*Prielle*”-ként írja alá. Ezt a formát őrizi meg később is, leveleit, dedikált fotóit is következetesen Prielle

oláh-e, mint Jászai maliciózusán említé,²⁰ úgy tűnik, immár kizárható. Alighanem az anyakönyv bejegyzése, a „Brill” nem volt elírás és német származású lehetett.²¹

Viszont a francia emigráns felmenők emlegetése kétségtelenül jobban hangzott, a franciás elegancia színpadi képviselője társasági körökben és a sajtóban jobban imponált, imázsépítésében ennek jelentős szerepe volt.²²

S bár harmincöt évesen kötötte meg végleges szerződését a Nemzeti Színházzal, karrierje alkotó és újító tehetségének köszönhetően újabb lendületet kapott.

Ha összehasonlítjuk a korszak másik ünnepelet primadonnájának karrieralakításával, látnunk kell az éles különbséget. Lendvayné Hivatal Anikó (1848-tól Latzkóczy), a naivák és fiatal drámái hősök megtestesítője, 40. életévét elhagyva szerepkörváltáskor jelentéktelenné vált, nem tudta feltalálni magát életkorának előrehaladtával egy új szerepkörben, s 1859-től meg is vált a Nemzeti Színháztól. Nem úgy Prielle Kornélia, aki a társalgási drámákban szárnyakat kapott. Hódított a divatbolond Menneville marquisnő szerepében a *Tündérújjakban* (Scribe, Legouvé, bemutató: 1859. okt. 10.), Gauthier Margit-ját (Dumas: *A kaméliás hölgy*) Erzsébet császárnő külön kérésére játszotta el 1865-ben.²³ Túl élete delén Paulay Ede tanácsát megfogadva asszonyszerepek, az idősebb, a fehér hajú dámák megformálásában jeleskedett, és nagy sikereket aratott Csiky Gergely *A nagymama* (1891. márc. 6.) című darabjában, amelyben a szerző rá gondolván írta Szerémy grófnő szerepét; kitűnő Reville hercegnő (Pailleron: *Ahol unatkoznak*, 1881. szept. 23.), és Erzsébet asszony (Szigeti: *Rang és mód*, 1882. febr. 5.) volt, és nem vetette meg az epizód-szerepet sem. *Az ember tragédiája* ősbemutatóján egy asszony volt a londoni színben.²⁴

Cornélia, majd a 1865-től „Prielle Cornélia Szerdahelyiné”-ként írja alá. Lásd más színésznők névhasználati szokásáról: KERÉNYI Ferenc, *A régi magyar színésznők névhasználatáról* = Uő, *Színek, terek, emberek: Irodalom és színház a 18–19. században*, szerk. SZILÁGYI Márton, SCHEIBNER Tamás, Bp., Ráció, 2010 (Ligatura), 139–145. A francia arisztokrata származásról szóló mesét azután ő maga sohasem említette, és valószínűleg el is akarta felejtetni, hogy így írta alá a 60 forintos félhavi színházi jövedelmét. Kuthy Lajossal való kapcsolatáról Rakodczay tesz említést meg nem jelent kéziratában: RAKODCZAY, *Prielle Kornéliáról...*, i. m. Kapcsolatukról lásd még: VÖLGYESI Orsolya, *Kuthy Lajos estélyei*, Budapesti Negyed, 12(2004), 4. sz., 257–272.

²⁰ JÁSZAI Mari *Emlékiratai*, s. a. r. LEHEL István, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, [1927], 63.

²¹ Lásd A máramarosszigeti Borromeo Szent Károly plébánia *Keresztelési Anyakönyvét*, i. m..

²² Szerdahelyi újvidéki fellépésükről írva, megjegyzi, hogy a szerbek azt hitték, hogy igazi francia színésznő, aki azért tanult meg magyarul, hogy a magyar színészetet kedvelté tegye. [SZERDAHELYI Kálmán], *Vidék*, Fővárosi Lapok, 6(1869), 142. sz., jún. 24., 566.

²³ RAKODCZAY, *Prielle Kornélia élete...*, i. m., 102.

²⁴ OSZK Szt., Színlapgyűjtemény. Maga így ír leányának levelében 1883 szeptemberében, pár nappal a bemutató előtt: „Hétfőtől kezdve már nekem is járni kell az »Ember tragédiája« próbájára, eddig felmentett Paulay, de már hétfőtől kezdve kell az összhangzatért. Mindössze egy sorom van, »adj, adj nekem holt gyermekem kezébe« s aztán egy kis tölem telhető komédiázással átvonulni a színpadon.” MÁLYUSZNE CSÁSZÁR, *Egy színész házaspár élete...*, i. m., 240–241.

1881-ben, negyvenéves színészi jubileumakor ötvenöt évesen ő kapta meg először a pesti Nemzeti Színház örökös tagja címet, 6000 forint évi jövedelemmel.²⁵

Amikor 1844-ben a kis Priell Nelli (!) először került fel Pestre, a Nemzeti Színház színészei majdnem mind ugyanabban a házban laktak, az idősebb generáció és a jövődó reménységei is a Kerepesi út 23 szám alatt.²⁶ A reformkori állapotok óta nemcsak a társulat tagjai cserélődtek ki, hanem megváltozott a Nemzeti Színház színészeinek anyagi és társadalmi helyzete is. Prielle rendszeres és kiemelkedő színésznői működésének köszönhetően a hatvanas évek végén révbe ért, konszolidált anyagi körülmények között, polgári jólétben élhetett a tágas, hatszobás Vas utca 8. szám alatti lakásban, amelyet nagy gonddal rendeztek be férjével. Könyvtáruk, szalonjuk arra vall, hogy a csinos környezet nemcsak a divat, hanem a műveltség követelménye is volt náluk.²⁷

Szerdahelyivel közösen és annak 1872-es halála után is legalább nyolc-tíz emberrel gondoskodott, akik részben a Vas utcai lakásukban is laktak. Csecsemő korában örökbe fogadott leánya, Tóni (Nagy Antónia, Takács Ádám vidéki színész leánya), emellett unokahúga, Láng Irén (Láng Boldizsár és felesége Prielle Emilia legnagyobb lánya), lebéult apja, aki 1867-es haláláig élt velük,²⁸ Szerdahelyi Kálmán édesanyja, aki ölebet is tartott,²⁹ és túlélte fiát. Láng Boldizsárék családjában szintén Prielle Kornélia volt az egyik családfeenntartó, ahol Irén mellett Prielle egyengette Láng Ilona színészpályáját is. A Láng lányokon kívül négy-öt fiúgyermek is volt, akik időnként szintén megjelentek (kosztért, kvártélyért). Rónaiék (Prielle Lilla és Rónai Gyula színészházaspár) Sándor fiát szintén segítették, Péter testvére, aki többször nősült, gyerekeinek a gondját is szívéen viselte.³⁰

Szociálisan érzékeny, adakozó, egyleteket támogató színésznő

A hírnevesség reprezentációjára kiváló alkalomnak bizonyult bizonyos színházon kívüli események nagy közönséget mozgató alkalmak is. Az ilyen alkalmak a közadakozásban élen járó színésznőt is megmutatták. Ha csak néhány ilyen akcióját emeljük ki, máris belátható ezeknek a gesztusoknak az életelszerű vállalása.

²⁵ Lásd Br. Podmanitzky Frigyes intendáns levele Prielle Kornéliához = *Nemzeti Színház százéves története*, II, szerk., s. a. r. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1938, 525–526. Ennek a tiszteleti tagságnak a lényege az életfogytiglani szerződés volt, melyet a nyomorúságos nyugdíjviszonyok tettek szükségessé a kiváló tagokra nézve. A kitüntetést az intendáns az intézmény és a hivatás/szakma elismerésének és felemelkedésének példáját értékelte. Báró PODMANITZKY Frigyes *Jelentése az 18801/81. Színházi évről* = PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR, *i. m.*, II, 528–540, itt 531.

²⁶ Maga is Nelliként emlegeti ekkori önmagát: PRIELLE, *Ismeretségem Petőfivel*, *i. m.*

²⁷ Lásd a házaspár 1869-es levélváltását. OSZK Kt., Levelestár.

²⁸ Halálhírének tudósítását Prielle ekkor veszi: Prielle Péter levele Prielle Kornéliához, Kassa, 1867. márc. 15.

²⁹ A kedvtelésre szolgáló középosztályi kutyakultuszról lásd GYÁNI Gábor, *Szobaeb és városi úri életforma* = Uő, *Az urbanizáció társadalomtörténete*, Kolozsvár, Korunk – Komp-Press, 2012, 259–273.

³⁰ Lásd Prielle Kornélia családi levelezését lásd OSZK Kt., Levelestár.

1856. május 31-én Marosvásárhelyen az Apolló-teremben Vörösmarty özvegye és árvái javára adott felsegálló produkcióban szavalt;³¹ számos szükségben levő vidéki színészen segített (pl. 1864 tavaszán Székesfehérváron Császár Miklós és felesége javára játszott Szerdahelyi Kálmánnal,³² máskor gyűjtést szervezett a Nemzeti Színház színészei körében „egy szegény érdemes színésznőnek két sor fogra”³³); számtalan szavalati esten vett részt ingyen, különböző nőegyletek felsegélésére; 1869-es kolozsvári felléptének díját felerészben Déryné segítésére, fele részben Gyulai Ferenc sírjára ajánlotta.³⁴ A szegedi árvíz után felújult színház avatóján 1879. nov. 29-én a színház tiszteletbeli tagjaként föllépti díj nélkül játszott.³⁵ Az 1868-tól vezetett vidéki útjainak jegyzékén húsznál is több alkalommal jegyezte fel az előadások címe mellé, hogy jótékony célból játszott, illetve milyen alap, egyesület, színész felsegítésére ajánlotta bevételét. Viszont pénzüsszeget tételesen egyetlen alkalommal sem tüntetett fel.³⁶

A szociálisan érzékeny, családot segítő és általában adakozó Prielle gesztusai árnyaltabban értékelhetők, ha pénzkiadási jegyzékére³⁷ is kitérünk röviden.

Prielle ezen jegyzékének dokumentumai életmódjának/életvilágának néhány fontos jellemzőjébe is betekintést engednek. Ha pusztán csak az 1885-ös év kiadásaira figyelünk, már a kiadási tételek is igen sokat elárulnak az ekkor ötvenkilenc éves özvegy színművészről mindennapi, többnyire havi lebontású költségeiről. A jegyzék a következő főcímeket tartalmazza, s az egyes főcímekek alatt részletes bontásban is feltünteti a kifizetett összegek tárgyát. Az áttekinthetőség kedvéért itt csak a fő költség-tételeket és ezek éves összegét jegyzem le. Adakozás a színháznál – 78,32; Adakozás itthon – 70,19; Kegyelet – 35,13; Cseléd-bér – 208; Mosás – 59,43; Hordár – 24,60; Lapok, könyvek – 99,15; Egyesületi költségek – 48; Török, Vértesy Gáborné [kozmetika,

³¹ Az 1856-os marosvásárhelyi Értesítvény Bolyai János hagyatékában maradt meg. Prielle Kornélia Vörösmarty Mihály *A szegény asszony könyve* c. versét szavalta. Közli: OLÁH-GÁL Róbert, *Bolyai János hozzájárulása Marosvásárhely történetéhez*, Népújság, 64(2012), 90. sz., ápr. 20.

³² MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR, *Egy színészházaspár élete ...*, i. m., 115.

³³ A gyűjtésre való felszólítás így hangzik: „Tisztelt pályatársak! Egy szegény érdemes színésznőnek két sor fogra van szüksége, hogy azzal beszédbeli hibáját helyre hozva kenyerét biztosítsa, s azután a vidéken szerzett sokszor kemény-kenyérhajat megrághassa. Kérek egy kevés adakozást s hálás lekötelezettjük leendő Prielle Kornéliát” A felhívást követően a teljes Nemzeti Színház társulata adományoz valamennyi forintot. A gyűjtő ív az 1860-as évek végén a hetvenes évek elején kelt. PRIELLE Kornélia *Beszédei, emlékkersek stb. gyűjteménye*, OSZK Kt., An 4942/27. A vidéki színészek gazdasági helyzetére lásd RAJNAI Edit, *A színi kerületi rendszer...*, i. m., 143–146. ; BARTHA, *Színházi professzió és ...*, i. m., 46–78.

³⁴ Az 1869. májusi Fehérvári Antal vezette kolozsvári Nemzeti Színházi fellépési sorozatából két előadásának bevételét ajánlotta jótékony célra. Május 22-én a *Lignorelles Lujza* c. előadásból származó bevételét a kolozsvári színházi alap javára adományozta, másnap május 23-án a *Gauthier Margit* címszerepéből származó bevételének fele részét a rászoruló Dérynének, felét pedig a Gyulai Ferenc szoborra ajándékozta. PRIELLE Kornélia, *Csak 1868-tól ...*, i. m., 1.

³⁵ SÁNDOR János, *A szegedi színjátszás krónikája: A kőszínház és társulatainak története 1883–1944*, Szeged, Bába, 2003, 20.

³⁶ PRIELLE, *Csak 1868-tól ...*, i. m.

³⁷ Prielle Kornélia *pénzkadásainak jegyzéke: 1882–1905*, OSZK Kt., An. 4954.

fodrászat, pedikűr] – 27,30; Színházak – 27,10; Orvos – 60; Gyógyszerek – 43,47; Kocsi – 77,70; Posta-papír, bélyeg, sürgönyök – 45,89; Temetői kötelességek – 57,35; Multság – 72,88 forint.

Ezek mellett a kölcsönzött könyvek sorát is felsorolja, valamint *Látogatásaim* című szöveg alatt a meglátogatottak neveit: Jókainé, Rákosi Szidi, Rakodczayék, Györgyné, Paulayné, Szigeti Imréné, Rakovszkyék, Arany Jánosné, Volf Györgyék, Lendvayné, Várady Antal, Molnárné. A nevek mellett nem pénzösszeg, hanem rovások láthatók, amelyek minden bizonnyal a látogatási alkalmak számára vonatkoznak. (Azt nem tudhatjuk, hogy ezek a látogatások jártak-e, és ha igen, milyen költséggel.) A rovások számát tekintve Rákosi Szidi vezet. Megjegyzendő, hogy a jegyzék nem tartalmaz étkezési kiadást, sem ruházatra vonatkozó költséget.

Részletes kontextuális vizsgálat helyett³⁸ most egyetlen tételt, az egyetpártolást emelem ki, amely jelentős hatással lehetett Prielle megbecsülésének, hírneveségének fenntartásában.

A következő egyleteket támogatta ez évben a jegyzék szerint: „Fröbel gyermekkert II – 2, Nőipar egylet – 3, Képzőművészeti egylet – 10, Nőképző egylet – 5 Színész egyesület – 2, Magyar gazdasszonyok egylete – 5, Védegylet – 6, Stefánia gyermekkorház – 5, Egyház – 8, Fröbel gyermekkert 3ik, 4ik – 2.” Összesen 48 forint.

Ha összehasonlítjuk egyleti kötelességeinek ez évi költségét a szépítőszerekre, kozmetikára s hajápolásra, festékekre, illatszerekre szánt összeggel, akkor láthatjuk, hogy ez jóval felülmúlta az utóbbiak költségét, amely 27,30 forintot tett ki. Viszont egyéb feltüntetett adakozásai még nagyobb összegre rúgnak (adakozás a színháznál: 78,32 forint, adakozás itthon: 70,19 forint, Kegyelet: 35,13 forint).

Látható, hogy a színművésznő erőteljesen támogatott több nőegyletet is – az 1861-ben alakult Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesületét, az 1868-tól működő Országos Magyar Nőképző-Egyletet és az 1872-ben létrejött Országos Nőiparegyletet –, amelyek a nőnevelés és a női foglalkoztatás előmozdításán dolgoztak.³⁹ Az egyleti tagságok és

³⁸ A reformkori írók egzisztenciáját meghatározó jövedelem- és költségviszonyokat hangsúlyozó több munka is született (MARGÓCSY István, *Petőfi és az irodalmi gépezet: Petőfi mint modern polgári író* = Uő, *Petőfi Sándor: Kísérlet*, Bp., Korona, 1999; SZILÁGYI Márton, *Lisznyai Kálmán: Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai*, Bp., Argumentum, 2001 (Irodalomtörténeti Füzetek, 149).; KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete...*, i. m.; VÖLGYESI Orsolya, *Egy siker kudarca: Kuthy Lajos pályafutása*, Bp., Argumentum, 2007 (Irodalomtörténeti Füzetek, 163); SZALISZNYÓ Lilla, *Pennával teremtett egzisztencia (Vörösmarty Mihály és Bajza József megélhetési viszonyai 1837–1843 között)*, ItK, 116(2012), 2. sz., 189–209. Színészek jövedelemviszonyairól a korban lásd RAJNAI, *Kísérletek ...*, i. m., 143–148; BARTHA, *Színházi professzió...*, i. m., 46–78; BARTHA Katalin Ágnes, *Színházi fizetés mint a karrier mutatója: Szentgyörgyi István jövedelmei*, Erdélyi Múzeum, 72(2010), 1–2. sz., 112–123. A képzőművészek dualizmus kori anyagi helyzetéről átfogóan lásd Szívós Erika, *A magyar képzőművészet társadalomtörténet 1867–1918*, Új Mandátum, 2009, 70–102.

³⁹ A dualizmus kori budapesti nőegyletek működéséről összefoglalóan: BORBÍRÓ Fanni, *Budapesti nőegyletek 1862–1904 = A nők világa*, i. m., 185–207. Az említett nőegyletek támogatását élvező, a Wohl-nővérek által szerkesztett *Nők munkaköre* s majd a *Magyar Bazár mint a Nők Munkaköre* c. lapokról, ideológiájukról és társadalmi támogatottságukról lásd TÖRÖK Zsuzsa, *A Wohl-nővérek emancipációja*,

bennük való részvétel a kapcsolati tőke szempontjából nagyon fontos volt, s újabb közönséget nyerni, a hírnevesség fenntartásának egyik eszközeként is hasznosítható volt. De ebben az évben más együletet is támogatott, a frissen megalakult Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesületet, mégpedig nem is kevés összeggel.

Ha 1885-ös kolozsvári fellépéseinek adományba adott bevételét nézzük, ez sem kevés. Prielle fellépte aug. 29-én 124 forint 95 krajcár jövedelmezett az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek.⁴⁰ Ekkor Szigeti József *Rang és Mód* című drámájában Bannai Gerónét alakította, az előadást Szentgyörgyi István rendezte.⁴¹

Az a tény, hogy fellépti díjainak egyesületi adományait nem tünteti fel kiadási jegyzékében, nemcsak arról árulkodik, hogy ezeket nem tekintette kiadásnak, hanem a színművészről is sokat mond, ami gyakori adakozási gesztusai mellé rendelhető. Igen természetesnek tartotta az adakozást, a szükségben levők segítségét, ezen gesztusai nem egyszerűsíthetők le a hírnevesség növelésének magyarázatával.

A nemzet színésznője

Petőfi után a századvégen művészetével Adyra is rendkívüli hatást tett.

Az Istenről igazán megáldott asszony Prielle Kornélia...

Megadatott néki egy ritka adomány: egy nemzetnek több mint félszázad évig ünnepeelt művésznője lenni. Ugyanaz a hatalom, mely lelkének teremtő erőt adott, megajándékozta egy hosszú dicsőséges élettel s örök ifjúsággal is.

Mikor tegnap a nagyközönség tapsvihara között vette át a ki tudja hányadik virágcsokrot – megvallom, hogy könny szökött szemembe. Valami hódoló érzés támadt a szívemben, hódolat az ő csodás művészete, hosszú dicsőséges élete előtt...

Kornélia, a Petőfi Kornéliája... Ő volt a lánglelkű művésznő, ki több mint félszázad évvel ezelőtt lángra gyújtotta a legnagyobb magyar költő szívét!.. [...]]

Aetas 30(2015), 1. sz., 87–115. Prielle Kornélia lapfogyasztását tekintve a fennmaradt kiadási jegyzéke igen beszédes. A nyolcvanas-kilencvenes években kb. 100 forintot költött évente lapokra, könyvekre. A sajtótermékek között név szerint a következőket jegyezte fel: *Fővárosi Lapok*, *Budapesti Hírlap*, *Hölgyek lapja*, *Színpad*, *Színészek Lapja*, *Színészeti Közlöny*, *Magyar Polgár*, *Budapesti Lapok*, *Budapesti Napló*, *Divat Salon*. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy más lapokra nem költött. Bizonyos hónapokra csak *képes és hetilapok*, *napilapok* megnevezést használt. Leveleiben igen gyakran hivatkozott újságcikkekre. Lapfogyasztó szokását nemcsak kiadási jegyzéke és levelei bizonyítják, hanem igen jellemző, s egyben reprezentatívnak is értékelhető, hogy fényképeken napilapokat tart kezében. Ilyen a Strelisky fotóján látható Tábornagnyén szerepében (Sudermann *Morituri* c. darabjában, bemutató: 1901. márc. 20.) karosszékben ülő újságot tartó Prielle-t ábrázoló kép. Az üdvözlő lap elterjedtségét bizonyítja, hogy az OSZMI és az OSZK fényképgyűjteményében is több példány látható. De utalhatunk a kolozsvári Dunky fivérek 1898-as fotójára is, amelyen szintén lapot tart kezében (OSZMI B228/8.).

⁴⁰ Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, EMKE levéltára, 13.d. 782–843. f. 4. Az EMKE számára más alkalommal is felajánlotta fellépti díját: Lásd BARTHA Katalin Ágnes, *Színház az EMKE céljaiért* c. megjelenés előtti tanulmányt.

⁴¹ Kolozsvári Nemzeti Színház, színlap, Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Fiókja, EMKE levéltára, 35 d. 4262-4297. 102.

[...] Prielle Kornéliának sem jutott csupán hosszú élet, hanem halhatatlanság is, mert az igazi költészet s az igazi művészet mindörökké él...
És hogy játszik még mindig ez a nagy művész!⁴²

Kétségtelen, hogy a Petőfi-epizód – s ennek mentén személye körüli legendakör – retroaktív erővel bíró szimbolikus-társadalmi erőforrás is lehetett, mely utólag az élet-történetet is képes volt kissé áthangolni. Ady sajátos nyelvhasználatában a kultikus beszédmód válik hangsúlyossá, Petőfi lángra gyújtójaként és kiemelkedő színészetéért itt az igazi művészet halhatatlanságának a koturnusába emelkedik a színész.

A külső értelemadás kultikus elemei mellé azonban önértelmezési kísérletét is figyelembe kell venni, hisz így derül ki, hogy az önszántából magyar színésznek megmaradt helyzet nem feltétlenül póz.⁴³ Prielle Kornélia maga is honleányként tekint magára, s ami ennél is lényegesebb, hogy saját maga is megpróbálja személyét mintegy összeolvasztani a nemzettel, s egyéni céljait nemzeti célokkal egyesíteni.

Egyik fennmaradt, a szombathelyi közönséghez szóló beszéde 1879 júniusában⁴⁴ így hangzott:

Lelki gyönyörrel tapasztaltam mennyire érzik és értik önök, hogy a nemzetiség fentartásának leghatalmasabb tényezője a nyelv, ez itt annival nagyobb érdem, mert közel érintkezésben állván a nálunk magasabb culturával bíró szomszéd néppel, a jó és szép megvalósítására célzó törekvés feléjük vonhatná önöket. Azonban önök mindenekelőtt Magyarok és íme elismerőleg méltányolják, ha valaki tehetségét a magyar nemzet szolgálatában teljesíti. Engedjék meg hát, hogy én a nemzeti művelődés s a nyelv fenntartására alakult közintézet egyik buzgó tagja-ezen lelkesült fogadás, legszívesebb vendégszeretetük eme kegyeletes szép emlékét első sorban a magyar színművészet nevében mondjak köszönetet, melynek felkarolását legékebben bizonyítja most épülő színházuk és azon élénk érdeklődés, melyet alkalmam volt nekem is tapasztalni.⁴⁵

⁴² ADY Endre, *Prielle Kornélia Debrecenben (Debreczeni Hírlap 1899. április 20.) = ADY Endre Összes prózai művei, I, Újságcikkek, tanulmányok*, 1, s. a. r. VEZÉR Erzsébet, Bp., Akadémiai, 1990², 133.

⁴³ Az 1844-es nagyszabeni fellépéseinek hatására gróf Nádasdy Ferencné, a kincstárnok felesége Prielle Kornéliának azt ajánlja, hogy tehetségét német színpadon kamatoztassa, amelyre bécsi összeköttetései révén segítené. Ekkor gróf Nádasdy, „akiből nem hiányzott a hazafias érzület”, a magyar színpadon való megmaradás mellett érvelt. Lásd erről: MARIUS, *A kis Nelli (P.C. Szebenben)*, Kolozsvár, 1896. márc. 18. Prielle Kornélia a későbbiekben sem lépett fel német színpadon. Rakodczay kéziratban maradt emlékezésében arról ír, hogy azt mesélte neki a színész: felfogadta '48-ban, hogy soha nem beszél németül. Eszerint ez a fogadalom is erős nemzeti érzését bizonyítaná. Ugyanakkor Rakodczay visszaemlékezésének folytatásában azt olvashatjuk: „Farkasné (Temesváryné anyja) azt állítja, hogy nem volt nehéz megállania, mert nem is tudott németül. Ugyanis az ötvenes években Prielle Kornéliának ki tudja miféle viszonya volt gr. Paar huszártiszttel (most a király főszárnysegéde), aki német leveleket írogatott hozzá, melyeket Farkasné fordítgatott le a számára.” RAKODCZAY, *Prielle Kornéliáról...*, i. m. Egy színészgenerációval korábban Déryné is próbát tett a pesti német színpadon, ahol szerződéssel kínálták 1821-ben, mégis magyar színésznőként kíván és fog is a pályája további részében dolgozni. DÉRYNÉ *Naplója, i. m.*, II, 20–54. A hét évvel fiatalabb Bulyovszkyné Szilágyi Lilla viszont felhagyott nemzeti színházbéli színésznői pályájával, 1858-tól játszik különböző német színpadokon.

⁴⁴ Geröfy Andor társulatával a következő darabokban lépett fel: június 14. *Holt szív*; jún. 15. *Szövetségesek*; jún. 16. *Gauthier Margit*; jún. 17. *Júlia*, jún. 18. *Georges hercegnő*. PRIELLE, *Csak 1868-tól...*, i. m.

⁴⁵ PRIELLE Kornélia *Beszédei, emlékkersek stb. ...*, i. m.

A köszöntő beszéd a korszak színházi feladatait és funkcióit tárgyaló diskurzusok sémaíait hasznosítja. A színház mint *a nemzeti művelődés és a nyelv fenntartására alakult közintézet* meghatározás gyakorlatilag már a hivatásos színház alakulásának idejében hangoztatott jelszavak közé tartozik. A színház Prielle pályakezdésének idején is a nemzeti kultúra és nyelv megőrzésének fontos eszköze volt, 1849 után, az addig fennálló állami és színházi struktúra megváltozásával ilyen szempontból még fontosabbá is vált, hisz a kormányzati politika intenciói és a magyar közönség elvárásai közti ütközések, nemzeti célzatú demonstrációk leglátványosabb tereként funkcionált. Prielle játéka az ötvenes évek kilátástalan politikai hangulatában egyben pótlólagos funkciót is betöltött, a „szenvedő magyar közönség”-re lelkesítő és reménykeltő hatással volt. Erről Vadnay Károly hozzá írt levele is tanúskodik:

Be kevesen hitték akkor, hogy: »megvirrad még valaha!« Én sem bírtam hinni, annyira megviselt a lealáztatás. Két lelkesítő könyv: az Arany »Toldi«-ja és a Jókai »Csataképek«-je, meg a Nagyságod lelkesítő játéka kezdtek visszaadni veszendő reménységemet. Érezteték velem azt a nevezetes mondás igazát, hogy a parlament nélküli nemzetek lélekemelő szónokai csupán a jó költők és a színpadi nagy tehetségek.⁴⁶

A '67-es kiegyezést követően azonban, ha megmarad is a köznyelvben a patrióta szólam még a nyolcvanas években is, a színházi struktúra átalakulása és differenciálódása következtében már egyre hangsúlyosabb az esztétikai-művelődési és szórakoztató elképzeléseken túl a színház üzleti felfogásának a térnyerése.

A nemzeti, patrióta szólam hangsúlyozásának viszont a vegyes etnikumú városokban van külön jelentősége, hiszen jól beilleszthető a korszakra jellemző, Európa-szerte uralkodó egységesítő-nemzetesítő programba, amelyben a magyarországi liberális-nacionalista és asszimilációt pártoló politika is élen járt.⁴⁷ Prielle 1879-es szombathelyi fellépése és idézett beszéde idején a rendezett tanácsú város 10 820 lakosának etnikai

⁴⁶ A levélrészletet megelőző rész így hangzik: „Félszázada már, hogy midőn mint beteg megtört ifjú, a lombard-velencei kínos besoroztatásból szülővárosomba, Miskolcra teljes csüggedtséggel haza kerültem, Nagyságod ott, első férje – volt derék honvédtiszt – társulatánál, a fiatalság bájával és a művészet ritka erejével ragadta el azt a jó és szenvedő magyar közönséget, melynek lelkiütere a leveretés időszaka – egy akkori nagy költőnk szerint – »ólomsúlylyal borúlt.«” Vadnay Károly levele Prielle Kornéliához, Bp., 1901. jún. 17. = *Írók levelei Prielle Kornéliához*, közli VÉRTESY Jenő, ItK, 18(1908), 4. sz., 447. A magyar színjátszás neoabszolútizmus kori helyzetéről lásd SZÉKELY György, *A színészet helyzete az önkényuralom idejében (1848–1861) = Magyar színháztörténet 1790–1873*, szerk., KERÉNYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1990, 371–398; KERÉNYI Ferenc, „Szólnom kisebbség, bűn a hallgatás” (*Az irodalmi élet néhány kérdése az abszolútizmus korában*), Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2005, 57–64; RAJNAI, *A színi kerületi rendszer... i. m.*, 43–45; BARTHA Katalin Ágnes, *Neoabszolútizmus és színházi kultúra (Cenzúra, színpadi dramaturgia és Shylock-alakítások) = A látható jelentés (színház- és filmtudományi írások)*, szerk. EGYED Emese, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2012, 132–152.

⁴⁷ Lásd HANÁK Péter, *Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX. században*, Történelmi Szemle, (17)1974, 4. sz., 513–536.

megoszlása magyar többségű volt (85%), német ajkú lakossága kb. 10%-os.⁴⁸ Prielle Kornéliának a „magyar színészet nevében” való felszólalásában társadalmi autoritás nyilvánult meg. Művészeti tekintélyét egy jelentős pálya biztosította, amely fel is tartalmazta arra, hogy ekként beszéljen.

Egészen más a kontextusa az Újvidéken való fellépésnek. Egy évtizeddel korábban a Szerdahelyi házaspár nyári vendégszereplésre érkezett a szerb többségű városba, a szerb nemzeti színészet alakuló központjába. Prielle Kornélia feljegyzései szerint 1869. június 16-án a *Csapodár*, 17-én a *Szövetségesek*, 19-én *Gauthier Margit*, 20-án az *Utolsó Levél* című előadásokban játszott a Szuper Károly vezette színtársulatban „Kálmánnal”.⁴⁹ Szerdahelyiek úttörő vállalkozása csekély anyagi sikerrel, de a vidéki színészetet illetően fontos felismeréssel gazdagodott, melyet Szerdahelyi meg is írt a *Fővárosi Lapok* kérésére.

Azok a vidéki színgazgatók, a kik különösen a nagyobbára idegen ajkú városokat látogatják, a kisebbségben levő magyarság hazafiságára számítván, – szűnjenek meg már egyszer ily városokban lakó csekély számú magyarságot silány előadásaikkal kompromittálni. Nagyon tudom én méltányolni, ha jó társulatok mennek az ily helyekre, mert ez által az idegen ajkúakban tiszteletet gerjesztenek színészetünk iránt.⁵⁰

A reformjavaslat a vidéki színészet rendezési kísérleteinek a kontextusában igen előremutató volt, s elmondható, hogy az 1880-as évektől a várost a magyar vidéki színtársulatok rendszeresebben kezdték el látogatni, s itt majdnem egy hónapos vendégitéket tartottak a Szabadkáról, Zomborból, Zentáról erre kanyarodó magyar társulatok.

Amíg 1869-ben Szerdahelyi csekély számú magyar lakosságról⁵¹ s még kevesebb pártoló nézőről számolt be, a század utolsó két évtizedében – leginkább a magyarosodást sürgető és támogató kormánypolitika, valamint a közigazgatási apparátus

⁴⁸ *Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint rendezve*, II, Bp., Orsz. M. Kir. Stat. Hivatal, 1882, 354.

⁴⁹ PRIELLE Kornélia, *Csak 1868-tól...*, i. m.

⁵⁰ [SZERDAHELYI Kálmán], i. m.

⁵¹ „Legelőször is azon kezdem, hogy itt minden van, csak magyar nincs; azaz, hogy van biz itt 2500, de legtöbbször oly osztályhoz tartoznak, hogy a színházról nem sok fogalmuk van, s ha van is, az nem igen áll módjukban, hogy a karzatot megnépesítsék. Intelligens magyart – mint én hiszem – lámpással sem találánál ötvenet; a szerbek pedig, noha – mint mondják – valamennyien beszélnek magyarul, oly ellenszenvvel vannak irántunk, hogy tizenöt-húsz józanabb gondolkozásút kivéve, tyúkkal, kaláccsal sem engedik magukat színházba, t.i. magyar színházba csatlakozni. [...] Első előadásunk a „Csapodár”, volt, melyben csak magam játszottam, mert Prielle Kornélia egy nappal később jött, mint én. Közönség minél kevesebb volt, hanem aztán annál több volt a taps és kihívás. Meglehet, hogy hizelegtek vele, de még a szerbek is azt mondták: ily előadást még nem láttak. A második előadás, melyben már Prielle Kornélia is részt vett, a „Szövetségesek” volt. Valamicskével nagyobb közönség, tetszés nyilatkozat pedig még az elsőt is megkérte. Prielle Kornéliáról bámulattal beszélnek, s van, a ki nem is hiszi, hogy magyar színész, hanem franciás nevéből azt következteti, hogy valami jeles francia művész tanult meg pár szerepet magyarul, csak azért, hogy itt a szerbek közt a magyar színészetnek hitelt szerezze. Persze a lapokból tudhatnák, hogy ez nem így van, de itt magyar lapot nem olvas húsz ember, a szerbek közül meg talán egy sem.” [SZERDAHELYI], i. m.

magyar alkalmazottainak megszorodása miatt – megnőtt az a magyar anyanyelvű polgári réteg, amely igényelte a művelődés és szórakozás különböző alkalmait és formáit. Színtársulatot azonban nem tudott hosszabb ideig eltartani a város.⁵² Újvidék szabad királyi város 1881-es népszámlálás adatai szerint 21 325 lakosából 8790 volt szerb, 5159 német, 5517 magyar.⁵³

Hogy a színművész nő magyarországi ismertségének és hírnevességének térbeli dimenzióit felmérhessük, a Prielle vidéki fellépéseit tartalmazó jegyzék néhány tanulmányát fogalmazzuk meg. Vidéki fellépéseinek mennyiségét csak 1868-tól ismerjük. A jegyzék 784 előadás alkalmat örökít meg a történeti Magyarország hatvanöt településén,⁵⁴ s egyben a korszak vidéki vándortársulati életének és működési stratégiáinak forrásaként is kezelhető, főként, ha a hírneves színész nő meghívásainak jövedelemnövelő funkciót tulajdoníthatunk. Tehát, a negyvenkét éves színész nő vidéki játékeit 1868. június 27-i nagykarolyi fellépésétől utolsó vidéki fellépéséig, máramarosszigeti játékaig tartalmazza, ahol 1902. szept. 12-én hetvenhat évesen Reville hercegnőként az *Ahol unatkoznak*-ban (E. Pailleron) lépett fel jótékony célból. A jegyzék tartalmazza a társulat igazgatójának nevét, az évszámot, hónapot, napot, az előadás címét. Feljegyzi zárójelben a jótékony előadás célját, vagy azt is, ha műkedvelőkkel lépett fel. Ritka esetben más típusú bejegyzést is találunk (pl. halálózásról, betegségről). A települések között természetesen a városok vannak többségben, a fellépések színhelyei között a korabeli terminus szerint csak öt község szerepel: Füred, Borszék, Kovászna, Dicsőszentmárton, Kalocsa.

A dualizmus kori városállománynak a várostörténeti tanulmányokban fellelhető hierarchikus, illetve funkcionális és városhálózati szempontjait sem szem elől tévesztve,⁵⁵ a színházi város (ennek színtársulati teherbírása függvényében) definíciója kívánkozik egyik mérvadó szempontnak,⁵⁶ amelyet Rajnai Edit írt le a korszak vidéki színjátszásának struktúráját vizsgáló tanulmányában. Meghatározása szerint

egy állomáshely teher- (azaz társulat) bírása az 1870–1880-as években a település demográfiai nagyságától, a potenciális közönség kultúrájától és színház iránti érdeklődésétől, a játszóhely

⁵² Vö. RAJNAI, *Kísérletek...*, i. m., 245. A városiasodás és magyarosodás korrelációiról: HANÁK, *Polgárosodás és...*, i. m., 515–520.

⁵³ Az összeírás során a szerbek és a horvátok adatait egyetlen, „horvát-szerb” kategóriába vették fel. *Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás...*, i. m., 2.

⁵⁴ PRIELLE, *Csak 1868-tól...*, i. m.

⁵⁵ BELUSZKY Pál, *A polgárosodás törekeny váza: Városhálózatunk a századfordulón I. (Városhierarchia – vázlat, tényképekkel, Tér és Társadalom*, 4(1990), 3–4. sz., 13–56; BELUSZKY Pál, GYÖRY Róbert, „A város a láz, a nyugtalanság, a munka és a fejlődés” *Magyarország városhálózata a 20. század elején*, Korall, 2003, 11–12. sz., 199–238.

⁵⁶ Ugyanakkor a vidéki vendéjátékok működését nem egyszerűsíthetjük le az állomásrendszer szintjei és a vendéjátékok helységei közötti közvetlen összefüggés magyarázatával. Ehhez olyan szempontok figyelembevétele szükséges, amelyek érzékeltetik azokat az áttételes és finomabb mechanizmusokat is, melyek egy-egy vendéjáték létrejöttét életre hívták. Rajnai Editnek köszönöm, hogy figyelmeztetett erre az összefüggésre. A pálya ezen vonatkozásait egy további tanulmányban vizsgálom.

alkalmasságától, a társulatjárások gyakoriságától, az előadott műsor érdekességétől és vonzerejétől, az előadás színvonalától, az egyéb helyi szórakozási lehetőségektől és – elsősorban az Alföld agrártelepülésein – az időjárástól és a mezőgazdasági munkáktól függött.⁵⁷

Így, az 1870–1880-as évek magyarországi településeit a társulatok fogadásának ideje és ott-tartózkodásuk hossza szempontjából legalább öt csoportba osztja fel. Az elsőbe azok a városok tartoztak, amelyek főidényben, azaz októbertől virágvasárnapig (március végéig, április elejéig) tartottak állandó társulatot. 1873 és 1890 között a következő ún. hosszú téli évadot tartó színházvárosokkal (amelyek téli idényben legalább öt hónapra fogadtak magyar színtársulatot) számol: Pécs, Szeged, Debrecen, Kassa, Kolozsvár, Szabadka, Kecskemét, Székesfehérvár, Miskolc, Arad, Győr. A második csoportnál a téli szezon három-négy hónapra rövidülhetett, jelezve, hogy a város még nem tudja hosszabb ideig biztosítani egy társulat megélhetését. Ilyen volt Marosvásárhely, Nyitra, Szatmár, Zombor, időnként Baja és Hódmezővásárhely. A rövid szezon változata volt az osztott évad, amikor éveken át vagy az évad első felében (szeptember végétől december végéig), vagy januártól március végéig fogadták a színészeket. A harmadik típus a téli játszóhellyel nem rendelkező „nyári állomás város” volt. A rendszeres játsszói idejű változathoz tartoztak még azok a leginkább a német többségű városok, ahol az évad egy hosszú téli és egy áprilistól június közepéig-végéig tartó rövid, tavaszi-koranyári „kisévadra” oszlott (Sopron, Pozsony, Temesvár, Pécs). A hosszú évad eleinte a német, a rövid pedig a magyar társulatoké volt. Legkorábban Pécs váltott: 1871-től a magyar színészek már nem a tavaszi-nyári, hanem a téli színi idényben játszottak, és 1876-tól már egyáltalán nem fogadott német társulatot a város. A legtöbb magyar település lakója a 19. század utolsó harmadában leginkább mégis akkor láthatott színházi előadást, amikor a helység útjába esett valamelyik társulatnak. Egy-egy vendéjáték általában két-hat hétig tartott. A társulatok útvonalát jelentős mértékben a játékra alkalmas épületek határozták meg.⁵⁸

Ha a jegyzékben a városok előfordulási gyakoriságát vizsgáljuk, akkor mindenképp Kolozsvár emelkedik ki a jelzett periódusban. Tizennégy különböző évben ment el kolozsvári vendéglőadás-sorozatra Prielle Kornélia, ahol több mint tíz előadástól két előadásban való fellépésig terjedt működése. A hetvenes években majd minden évben elutazott Kolozsvárra, a nyolcvanas és kilencvenes években három-három különböző évben tavasszal, nyáron és ősszel. (Az utazási kedv természetesen télen egy kissé megcsappan.) Gyakori kolozsvári látogatása ottani gazdag kapcsolathálójával is magyarázható, amely még kolozsvári színésznősködése és első férjhezmenetelének időszakából datálható.⁵⁹

⁵⁷ RAJNAI, *Kísérletek ...*, i. m., 238.

⁵⁸ *Uo.*, 240.

⁵⁹ A helyi sajtó minden látogatása alkalmával hangsúlyozza, hogy a közönség körében jól ismert színésznő látogat el a városba, ill. számon tartja, hogy mikor, hány évvel ezelőtt látogatott el utoljára a művésznő. Ebben nem kis szerepe van a K. Papp Miklóssékkal ápolott kapcsolatnak. A Szerdahelyi házaspárék voltak K. Papp Miklós (a hatvanas években a *Kolozsvári Közlöny* munkatársa, 1867-től a *Magyar Polgár* alapítója

A különböző városokban való fellépteinek gyakorisága nem esik egybe feltétlenül a hosszú színházi évadot tartó városokéval, és a Budapesthez való közelségük sem mérvadó. A hosszú évadot tartó magyarországi színházi városokba való látogatása így oszlik meg: Kolozsváron 14, Debrecenben 9, Szegeden 8, Aradon 7, Miskolcon 6, Kassán 4, Győrött 4, Pécs 3, Szabadkán 3, Kecskeméten 3 különböző évben játszik rövidebb-hosszabb sorozatot. A Budapesthez közeli Székesfehérvár ki is marad a sorból. Emellett a látogatott helységek közül a szülőváros, Máramarossziget tűnik ki, ahova 8 különböző évben utazik el és játszik, gyakran jótékony célból. Szigetet Szatmár követi 5 visszatéréssel. A négy különböző évben felkeresett városok között az 1886-tól korszerű épülettel rendelkező, némettöbbségű város Pozsony,⁶⁰ a szlovák többségű Kassa⁶¹ és Eperjes,⁶² a magyar többségű Ungvár⁶³ és Eger.⁶⁴ A három különböző évben felkeresett városok közt: Marosvásárhely, Kézdivásárhely, a némettöbbségű, 1875-től korszerű színházépülettel rendelkező Temesvár, a hosszú évadot tartó Győr, Kecskemét, Pécs és Szabadka szerepel.

A két alkalommal látogatott települések közt Nagykároly, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Kaposvár, Balatonfüred, Keszthely, Gyöngyös, Besztercebánya, Szolnok, Vác, Déva, Torda, Sopron, Sátoraljaújhely szerepelt. A jelzett időszakban egyszer látogatott el a következő településekre: Újvidék, Dicsőszentmárton, Borszék, Békéscsaba, Esztergom, Rimaszombat, Losonc, Kalocsa, Baja, Szentés, Szekszárd, Nagybánya, Dés, Szamosújvár, Hódmezővásárhely, Nyitra, Nagykanizsa, Nagyenyed,

---

és szerkesztője) és felesége, Szabó Pepi színésznő fiának keresztszülei. L. Prielle feljegyzését: „Június utolsó napjaiban lerándultam Kálmánnal a K. Papp Miklósnak fiát megkeresztelni és két estén vígjátékokat adva egészben jótékony czélokra.” (PRIELLE, *Csak 1868-tól...*, i. m.) Kapcsolatuk Szerdahelyi halála után is családias marad. Prielle a K. Papp gyerekeket mulatságra, kiállításra viszi például 1885-ben és elő is fizet a Magyar Polgár-ra (Prielle Kornélia pénzkiadásainak jegyzéke, i. m.) Prielle és K. Pappék jó viszonyára bizonyítékként hozhatók Jászai Mari levelei Mihali Mimihez, kolozsvári kalapkészítő, jelműtervező és beszerző barátjához is. Az 1880-as levelében említi, hogy K. Pappnéval Kornéliánál találkozott. JÁSZAI Mari *Levelei*, s. a. r. KOZOCSA Sándor, Bp., Pintér Jenőné, 1944, 168. Jászai 1883. október 14-i levelében arról ír, hogy K. Pappnéék Priellenél vendégeskednek huzamosabb ideig: „Pappné, képzelj, három hétig itt ült Cornéliánál lányostúl (rossz nevelésű, kellemetlen leány), pedig szegény kis Cornéliám olyan beteges izgatott úgy is! Aztán képzelj – nem esznek ám főtt marhahúst! Végre most hétfőn elmentek. Pépi csak jó, tudod, de az a lány!” (Uo., 180.) Említhető Prielle levelezése Bartha Miklóssal, a kolozsvári *Ellenzék* főszerkesztőjével is (OSZK Kt., Levelestár). A Szerdahelyi család népszerűségét Kolozsvár vezető családjai körében Follinusz János is említi Szerdahelyi Kálmánról írt cikksorozatában a Magyar Polgár, 1874. febr. 27., 28., márc. 1. számaiban. Kassai Vidor az Ürmössy családnál való gyakori megszállásukat említi: KASSAI Vidor *Emlékezései*, s. a. r. KOZOCSA Sándor, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, é. n., 275–276.

⁶⁰ Pozsony 48.006 lakosából 30 440 német, 7273 szlovák és 7270 magyar. Lásd *Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás...*, i. m., 218.

⁶¹ Kassán még a negyvenes években a német és magyar társulatok váltották egymást, 1893-tól csak magyar társulatok kaptak játszási engedélyt. A szabad királyi város etnikai megoszlása 1881-ben 10007 magyar, 4218 német, 10 811 szlovák Lásd Uo. 8.)

⁶² Eperjes etnikai megoszlása ekkoriban: 1963 magyar, 1880 német, 5705 szlovák. Uo., 229.

⁶³ Ungvár 11 373 lakosából 8182 magyar, 837 német, 1677 szlovák volt. Uo., 337.

⁶⁴ Eger 20 669 lakosából 19.192 magyar, 318 német, 206 szlovák volt. Uo., 113.

Nagybecskerek, Brassó, Erzsébetváros, Nagykőrös, Dunaszerdahely, Nagyszeben, Zilah, Munkács, Kovászna, valamint az osztrák fővárosban, Bécsben való fellépés is szerepel a jegyzékben.

Prielle még férje életében úgyszólván bejárta az egész országot, özvegyege bekövetkezte (1872) után sem csökkent ereje, játszási és utazási kedve. S ha a fenn említett városok, települések földrajzi elhelyezését tekintjük, akkor láthatjuk, hogy nem riadt vissza a hosszú utazástól, az ismeretlen helyektől sem, és a „végek” közül is megfordult több városban. Budapesttől nyugatra Sopronba, Szombathelyre nem egyszer ment el játszani; a felvidéki Pozsonyba, Besztercebányára, Kassára, a kárpátaljai Ungvárra, Munkácsra, a délvidéki Újvidékre, Nagybecskerekre, a dél-erdélyi Dévára, Nagyszebenbe és Brassóba is elutazott, s vitte kedves szerepeit.

1884 nyarán Brassóban⁶⁵ is fellépett, ahol a nemzetiségi ellentétek miatt akár két-ségessé is válhatott volna a sikere. Így ír erről:

Brassóban olyan három ágú villa a 3 féle natio, hogy mindig talpon állnak egymással szemben” [...] mindig akad előadásaimon 15-20 román ugyan annyi szász, de az a furcsa, hogy ezek okvetlenül olyanok, akik egyáltalában nem értik a magyar nyelvet... A magyarok nagyobb, legnagyobb része iparos, mert a nemesség, aki itt szokott lakni, az vagy szűkölködő állapotáért választotta Brassót (mint tudod gyakran Gráczt) vagy ilyenkor fürdőkön van. Két első előadásom bizony gyér volt, mind a mellett, hogy a dicsőség és pachtbukék meg voltak, és úgy utána a hozsannát hangzó német és román czikkek.⁶⁶

A többnyelvű városokban minden bizonnyal növelte népszerűségét nemzetközi műsora és idegen hangzású neve is. De látnunk kell, hogy színésznői működése és a magyarországi asszimilációs folyamat korrelációja az életpálya vizsgálatának keretében megkerülhetetlen. Hiszen a lakosság etnikai viszonyait tekintve a 19. századi Magyarország Európa legtarkább népességű országa volt. A népszerűségi adatok azt tükrözik, hogy a nemzetiségi erőviszonyokban 1850 és 1890 között igen jelentős változás következett be: a nem magyar népek többségének az össznépességen belüli arányszáma csökkent, a magyaroké ezzel szemben 41,5%-ról 48,6%-ra emelkedett, bár abszolút többségbe csak 1900-tól kerültek. Magyarország városainak és városias jellegű településeinek etnikai összetételének vizsgálata azt mutatja, hogy lakosságuk 1880-ban már túlnyomórészt magyar volt. A magyar népesség 1850 és 1890 közötti több, mint két és fél milliós gyarapodásból hozzávetőlegesen másfél millió a természetes szaporodás következménye, egymillió pedig az asszimiláció eredménye volt.⁶⁷

⁶⁵ Az 1881-es népszámlálás szerint szinte azonos arányban lakta ekkoriban Brassót a három nemzetiség: 9599 német, 9506 magyar, 9079 román. *Uo.*, 80.

⁶⁶ Prielle Kornélia leányához írt 1884. júliusi levelét MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR idézi, *Egy színészházaspár élete ...*, i. m., 249. A levelezés az örökösök tulajdonában volt, nagy része lappang. Antónia nevelt lánya az akkori képviselőházi háznagy, visontai Kovách László vámosgyörki földbirtokos fiához ment feleségül.

⁶⁷ HANÁK, *Polgárosodás és ...*, i. m.; T. SÁPOS Aranka, *A Töketerbesi járás etnikai összetétele a dualizmus korában I.: A dualista Magyarország etnikai megoszlása*, Fórum: Társadalomtudományi Szemle, 4(2002). 1. sz., 41–82.

Egy kortárs színésznő pályaalakítási stratégiája

Hogy jobban belátható és értékelhető legyen Prielle Kornélia nemzeti színésznői megítélése és tevékenysége, egy másik, korabeli színésznő pályaalakítási stratégiáinak említése kínálkozik támpontul. A kolozsvári születésű színészyerek és gyerekszínész (Szilágyi Pál leánya) Szilágyi Lilla (1833–1909), 1848-tól szinte gyerekasszonyként Bulyovszky Gyula újságíró felesége lett. Bulyovszkyné 1858-ig drámai hősnő szerepkört töltött be a pesti Nemzeti Színházban, majd annak elhagyását követően 1859-től különböző német színházakon szerzett magának nemzetközi hírnevet.

Jelen szempontunkból a pálya íve a lényeges, ill. a Prielle hírnevességének vizsgálatában jelentősnek ítélt adakozási kedv összefüggése. Bulyovszkyné magyarországi pályája jelezheti, hogy Prielle szociális érzékenysége nem volt teljesen egyedülálló.⁶⁸ Bulyovszkyné már külföldi karrierének elkezdése előtt itthon az ötvenes években többször fellépett díjtalanul (például Kolozsváron 1855-ben színházi alap, városi szegények és a város javára⁶⁹). Német színésznői aktivitásának (1859 márciusától számos német színházban játszik vendégként, 1860 ősztől a drezdai királyi udvari színház szerződött színésznője; 1867. január 1-jétől a müncheni udvari színház tagja), s nem utolsósorban említhető szépségének, szellemes társalkodásának, írói működésének és kiterjedt arisztokrata s művész-értelmiségi kapcsolatainak köszönhető sikere és tekintélyes vagyona⁷⁰ birtokában tudott magának megbecsülést szerezni Európában, de magyarországi fogadtatása 1860-ban, majd végleges hazatelepülésekor, 1875-ben a magyar színház elhagyása miatt nem volt egyértelműen lelkes.

A felvillantott összehasonlítás magyarázhatja, hogy a Prielle és a Bulyovszkyné párosból (ők gyakorlatilag váltották egymást a Nemzeti Színház színházán) miért Prielle lett az elsődlegesen és tartósan ünnepeelt nemzeti színésznő, nem pedig Bulyovszkyné, aki pedig nem kevesebbet tett, hanem külföldön szerzett dicsőséget a maga, s a személyében képviselt magyar színészet számára. Bulyovszkynénak, aki a korabeli megítélés szerint az önkényuralom idején saját céljait, érvényesülését tekintve mintegy hátat fordított a nemzetépítésnek, visszajövelekor 1860-ban az ifjúság személye elleni tüntetéseivel kellett szembesülnie, s 1875-ben a budapesti hírlapokban ismertített

⁶⁸ Az adakozási kedv összehasonlítására érdemes a Prielle-nél 24 évvel fiatalabb Jászai Mari 1887-es adományát említeni, aki legkitűnőbb alakításait megörökítő fényképeiből befolyt összegét, 3 forintot adományozott az EMKE-nek 1887-es kolozsvári vendégszereplései alkalmából. A fényképek a Demjén Márton könyvkereskedő és Csíky Mihály-féle üzletek kirakataiban voltak szemlélhetők és megvásárolhatók: Kolozsvár (I), 1887. febr. 25., 47, 51. Megjegyzendő, hogy Jászai ekkori öt fellépése után 940,5 Ft jövedelmet kapott a kolozsvári Nemzeti Színháztól. 1887 februárján az 5 százalék levonása után, tehát előadásonként átlag 188,1 forintot keresett. BARTHA, *Színházi professzió...*, i. m., 71.

⁶⁹ PATAKY Jenő, *Bulyovszkyné vendégszereplései Kolozsvárt*, Pásztortűz, 1926, 10. sz., 218–220.

⁷⁰ Munkájával, sikereivel megszerzett közel másfélmillió koronára becsült vagyona sokak érdeklődését felkeltette akkoriban. Lásd PÉCHY Blanka, *Hűség és hűtlenség*, Bp., Magvető, 1969, 392–437.

adakozásai újabb támadási felületet nyújtottak.⁷¹ 1875. novemberi kolozsvári vendégjátékokor viszont népszerűségét széles körben növelték a sajtóban közhírré tett adományai.⁷²

Elmondható, hogy a korabeli Magyarországon a sztárépítés feltétele a magyar nyelvű színpadon való kizárólagos működés volt, a nemzeti projektbe való beépülést pedig az érvényesülési emigráció nem segítette. A magyarországi közmegegyezés szerint Prielle hat és fél évtizedes színi pályája a magyar színpadokon nemzeti célokat szolgált, s láthattuk, hogy közadakozásai révén is erősödött hírneve. Magát reklámozva nemzeti célokat is támogatót, amelyek egyben a modern értelemben vett hírességrendszer részei is voltak színpadon és színpadon kívül is, s mely hírnév annak járt, aki be is tudta tölteni ezt a szerepet.

Összefoglaló

A hírnév történetét alapjában véve három döntő fontosságú tényező alakítja: a politikai rendszer, a tökéletes ember korabeli kulturális definíciója és a rendelkezésre álló média. Ezek a tényezők 18. század végén, 19. század első felében állandó mozgásban voltak. A hírnevesség történetének vizsgálója a 19. században, a tömegkultúra századában a politikusokon kívül is több szereplőre figyel fel, számos művészről, kulturális szereplőről állapítja meg, hogy autoritással bíró karizmatikus és hírneves személyiségek is voltak a maguk korában.⁷³

Hogy milyen elvárásoknak kellett eleget tennie, illetve milyen magatartású kellett legyen a tehetséges színésznő Magyarországon, az jól körvonalazható a korabeli nőket illető elvárásokból. Ez a kép nem feltétlenül esett távol a nők társadalomban betöltött

---

⁷¹ Bulyovszkyné a Pesti Jótékony nőegylet elnökének ekkor 260 ft küldött. A Bolond Miska 1875. május 30-i számában (Bolond Miksa, 16(1875), 22. sz., 137) *Egy színésznőnek* (név említése nélkül) megszólítással a következőket olvashatjuk: „*Recepte: nagy magyar művésznőnek lenni.*

1. Játsszál német színpadokon
2. Fogyassz sok bajor sört
3. Írd ki a czédulára, hogy müncheni udvari vagy.
4. Nyerd meg kortesekül a nőegyleteket
5. Játsszál rosszul, de visszavonhatatlanul csak egyszer
6. S nagy magyar művésznő vagy.”

⁷² Százforintos adományt létesít az Unitárius Kollégium javára, hogy annak kamatával az ifjúság által írt legjobb költeményt díjaztassák. Özv. *gyulafalvi Bulyovszky Gyuláné szül. szilágyosomyói Szilágyi Lilla alapítvány*, Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, B11. 1884. Az 1903-as kolozsvári látogatása idején a hetven éves színésznő újabb bőkezű adományokat tett a leányárvaháznak és az Unitárius Kollégiumnak: *Bulyovszkyné Szilágyi Lilla adománya Kollégiumunkhoz tett alapítványa növelésére*, Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, 209–1903; *Bulyovszkyné Szilágyi Lilla alapítványa az unitárius árvák részére a kolozsvári árvaházban*, Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, 231–1903.

⁷³ Leo BRAUDY, *The Frenzy of Renown: Fame and Its History*, New York–Oxford, Oxford University Press, 1986.

szerepvállalását illető képtől, amely a század második felében a nevelés, a jótékonykodás, a szellemi és anyagi munka révén képzelte el szerepkörüket. S mivel a színművészek pályája a nyilvánosság előtt zajlott, ezért volt általában a társadalom megengedőbb is a tehetséges és hírneves színésznőkkel szemben. Prielle Kornéliáról is elmondhatók mindazok az értékek, amelyeket az általa is pártolt különböző nőegyletek (pl. Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesülete, Nőképző Egyesület, Országos Nőiparegylet) a magukénak vallottak és propagáltak. Jó családjára volt, amíg házasságban élt, jó feleség volt, szociálisan érzékeny, adakozó, aktív színpadon és egyesületekben is, hű állampolgár.

Annak köszönhetően, hogy számos színházi városban többször is megfordult, személyes ismerősként üdvözölhették a művésznőt. A jó kapcsolatokhoz való visszatérés egyik okát Rakodczay Pál abban látta, hogy

„Prielle hacsak lehetett nem vendéglőbe, hanem ismerősökhöz szállt, ha vidékre ment vendégszerepelni. Kétségtelen jobb ellátást kapott, de viszontszolgálat fejében, temérdek kellemetlen és terhes megbízást kellett végezzen. Pld. a szállásadó felkéri, hogy valami jótékony célra jöjjön játszani. Ő a műkedvelői kör elnöke, v. kölcsönözzön ruhát egy costum-bálla, esetleg darabot ajánljon vagy parókat csináltasson. Egyiknek keresztelői ajándékra, másiknak stafingra van szüksége, ő révén színi iskolába jutni, van aki hivatalt akar az ő közbenjárásával, másik nyugdíj, feleséget.⁷⁴

A viszontszolgáltatások büvköre részben magyarázhatja a gyakori jótékony célú előadások vállalását, azonban a művésznő alapvetően segítőkész és jóságos személye (amire majdnem minden visszaemlékező kitér⁷⁵) is kellett ehhez, annál is inkább, mert ilyen huzamos ideig és rendszeresen előadásainak bevételeit jótékony célra felajánló, más művésznőről nem tudunk a korban.

Hírnév és hatalom összefüggésében⁷⁶ igen lényeges kérdés, hogy a működő hatalom intézményes keretében milyen szerepe lehet/van egy olyan magyar színésznőnek, aki a reformkortól úgyszólván a század végéig aktív színésznői pályát mondhat magáénak?

Láthattuk, hogy Prielle Kornélia színésznői életpályája és a hírnevesség kérdése két jelentős, 19. századi társadalomtörténeti folyamat kontextusában érdekesítő:

⁷⁴ RAKODCZAY, *Prielle Kornéliáról*, i. m., 554.

⁷⁵ RAKODCZAY, *Prielle Kornéliáról*, i. m., 565, LÖVEI, i. m., 511, KASSAI, i. m., 233. BÁLINT Lajos, *Egy színésznő háromszáz szerepe = Uő, Karzat és páholy*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967, 63, BÁRÓ PODMANITZKY Frigyes *Jelentése az...*, i. m., 531. ÜRMÖSSY Lajos, *Prielle Cornélia*, Erdélyi Hiradó, 1890. márc. 22.

⁷⁶ A hírnevesség és hatalom kapcsolatát vizsgáló tanulmányok egyben a Max Weber-i hatalomról alkotott elmélet felülírásaiként is olvashatók, hiszen olyan tényezők meghatározó szerepére is figyelnek, amelyek a vizsgált korszakban elengedhetetlenek. Lásd *Constructing Charisma: Celebrity, fame and power in nineteenth century Europe*, ed. Edward BERENSON, E. GIOLI, New York, Berghahn, 2013. Max Weber a legitimitás négy formáját különböztette meg (transzcendentális, tradicionális, karizmatikus és racionális uralom legitimitását. Max WEBER, *Economy and society: An outline of Interpretive Sociology*, ed. Guenther ROTH, Claus WITTICH, Berkley, University of California Press, 1978.

egyrészt az egységesítő nemzetiesítő program részeként, másrészt a színészet hivatásosodása kontextusában (ez utóbbihoz kapcsolódik a média kérdése, az időközben nagyhatalommá váló tömegsajtó felhasználása a hírnév növelésében).

Prielle-t Szerdahelyi halála (1872), Nemzeti Színházi örökös szerződése (1881), ha úgy tetszik, még erősítették színházi aktivitásában, hisz nem vonult vissza, mint annyi sok pályatársa, hanem intenzív vidéki fellépéseiből is láthatóan, mintegy missziószzerűen vállalta hivatását. Vidéki vendéjátékainak természetesen gyakorlati célja is volt: a kiterjedt család segítése, az életszínvonal fenntartása. Viszont nem csak jövedelemszerzés céljából játszott ilyen sokat vidéken. Levelei, a vidéki közönséghez címzett beszéde honleányi kötelességtudatról árulkodnak; maga is úgy vélte, hogy a magyar színjátszásnak híveket, követőket lehet szerezni egy jól sikerült alakítással a tarkább nemzetiségű városokban is. S hogyha arra gondolunk, hogy a színházi ügyekkel foglalkozó Belügyminisztérium költségvetésében a vidéket járó társulatok segélyezésére külön forrást hozott létre az 1890-es években, amely segélyből különösen „azon vidéki szintársulatok gyámolítandók, melyek az ország nem magyarok lakta vidékein működve a magyarosodás és magyar kultúra terjesztését segítik elő”,⁷⁷ akkor jól belátható azon kormánypolitikai elv is, amely a színjátszásban azt a közművelődési eszközt, a színi kerületekben pedig azt a hálózatot is felfedezte, amellyel mintegy támogatható az államhatárokon belüli magyar nyelvi-kulturális expanzió.

A magyar színjátszásról, mint az asszimiláció nem erőszakos támaszáról már a reformkorban is beszélhetünk, s általában elmondható ez a század második felének magyar szintársulatairól is, amelyek a magyarosítás számon tartott intézményi élesítői közé tartoztak. Hogy ilyen értelemben a franciás nevű, félig német, félig magyar származásúból magyar nemzeti színésznővé emelkedő Prielle Kornélia alakításainak közvetítő, illetve asszimiláló hatásának konkrét eredményeiről beszélhessünk, minden bizonnyal más forrásokkal is kellene rendelkezünk, azonban annyi bizvást kijelenthető, hogy ő a dualizmus korában kimutatható nyelvi-kulturális expanzió folyamatának egyik kiemelkedő és nem hatás nélküli szereplője volt. A közönségre tett hatását, befolyását, divat-diktáló szerepét kortársai sem tagadták.⁷⁸ A sajtóban nemcsak stílusmeghatározó alakításai⁷⁹ miatt volt olvasható, hanem gyakran szerepelt

⁷⁷ A belügyminisztériumi előterjesztés szövegét idézi RAJNAI, *A színi kerületi rendszer...*, i. m., 164.

⁷⁸ Náday Ferenc szerint „Ő irányította a divatot; ha valami új szabású ruhában jelent meg a színpadon, akkor már a második előadáson ott ültek a város szabónői, hogy lemásolják. Nemcsak a közönség látott ilyen divatirányítót benne, hanem a kollégái is.” BÁLINT, i. m., 63.

⁷⁹ Gesztusainak, hanghordozásának hatásától sokáig nem tudtak menekülni pályatársai. Bálint Lajos ezt divatdiktáló szerepével kapcsolatban említi: „Volt egy furcsa, egyéni mozdulata, ha kezét nyújtott valakinek, valahogy a kézcsók elhárításának gesztusa volt az. Egy idő múlva a színháznál még azok is így nyújtottak kezét, akiknél esze ágában sem volt senkinek, hogy kezét csókoljon.” Rakodczay Pál Prielle önálló szellemű színművészetével magyarázta, amely teremtő és nem majmoló: „az a művész, ki az életből és színpadról elvont tapasztalatoknak okait is kutatta, képes tanítani, a nélkül, hogy személyesen érintkeznék vele. Ilyen oktatója jelenleg nem egyeseknek, hanem az egész magyar színészetnek Prielle Kornélia. Utánozzák őt is társnői. Valamennyi többé-kevésbé utánozza, ha grófnőt játszik.

a báli beszámolókon is kiemelkedő ízlésről tanúskodó divatos ruházatával.⁸⁰ Vadnay Károly, Ady Endre idézett írásai, melyek a közönség hangsúlyos pozíciójából íródtak, arra is rámutatnak, hogy Prielle kortárs megítélése a publikum aktív szerepe nélkül bajosan értékelhető, s ha úgy tetszik, a közönség mintegy alulról képes karizmatikus tulajdonsággal is ellátni, karizmát építeni köréje, amellyel a kivételes színész nő másokra is befolyással, és irányító hatással van. A tömegsajtó a maga során mélyíti és terjeszti is azt a karizmatikus élményt, amelyben a színész nő művészeete részesíti.

Aktív vidéki jelenléte árnyalja az általában a Budapest és Kolozsvár – mint színházi centrumok – viszonylatában tekintett „nemzeti színész nő/híresség” jelenségének tartalmát, amelynek kialakításában a személyes széles körű kapcsolathálón túl, előadásainak színházi közönsége, számos névtelen vagy aláírt rajongói levélen túl⁸¹ a vidéki színházi hálózat (kerületi rendszerekben működő vidéki szintársulatok) korabeli kiépülése, az intézményesült és megszervezett szakmai testület és szakmai lapok is segítségére voltak.

Kétségtelen, hogy a polgári nyilvánosság legfontosabb orgánuma, a nagyhatalmú tömegsajtó befolyásolta és alakította is Prielle életét, amelyben szintén meglehetősen aktívnak tekinthető, hisz a sajtó megnyerése létfontosságú egy színész női pályán. Ámbár nem tartozott azokhoz a színész nőkhöz, akiknek minden színpadon kívüli tevékenysége a nyilvánosság előtt zajlott, hiszen óvatosan és megfontoltan élt ezzel a lehetőséggel, életvitelében a század dereka polgári szabályainak keretein nem feltétlenül kívánt túllépni, Petőfivel és Szerdahelyivel való kapcsolatáról maga vallott, egyéb viszonyait nem kívánta a nyilvánosság elé tárni.⁸² Prielle levelezéséből látható, hogy jó kapcsolatot ápolt írókkal, újságírókkal, hírlapírókkal mind a fővárosban, mind

---

Épen úgy kérdezetnek mint ő, pl.: ugygyee? nemdee? iggaasz? (sic) Vagy ahogy néha szintelenül csicse-regve közép hangon kezdve, magasra emelkedve s mélyre szállva alá kérdezi: – Ugy-e megbocsátja ön ezt nekeem? Vajha ne ezt utánoznák, hanem tanulnának tőle. Mentül jelentékenyebb a művész, annál kevésbé szabad utánozni. Mert egy nagy művésznél mindig készen találjuk mindazt, a mit – ha eredeti alkotók akarunk lenni, – magunk vagyunk kötelesek megteremteni.” RAKODCZAY, *Prielle Kornélia élete...*, i. m., 123–124.

⁸⁰ Budapesten a Redoutban tartott 1875. januári díszes orvos-bálról készült beszámoló (amely sorban közli a jelentősebb hölgy-résztevők nevét és öltözékét) részlete, jól érzékelteti Prielle tolettjének kiemelt helyét egy elit-bálon: „és most tarsunk egy kis szünetet, mert oly öltözék előtt kell megállnunk, mely herceg Odescalchinétől [Odescalchi Gyuláné volt viselte a házi anya tisztjét] kezdve minden műértő szemét lebilincselte: gyönyörű fehér selyem uszályos ruha előtt, melyen elől két rojtos fehér-fekete sáv futott keresztbe, ugyanolyan színű derékkal és alul egy sor rakott fodorral, s eme tündérűjakkal varrt ruha fölött mosolygó fejről leomló fürtökbe hanyagul néhány szál fehér kamélia volt tűzve, annyi bájjal, annyi disszel, a mennyire csak a viselőjének: Prielle Kornélia asszonyoknak izlése képes.” E. B., *Az orvos-bál*, Fővárosi Lapok, 12(1875), 16. sz., jan. 21., 69.

⁸¹ PRIELLE Kornélia *Beszédei, emlékvversek stb. ...*, i. m.

⁸² A tanulmányban jelzett egyéb viszonyainak szintén szerepe volt karrierje alakításában. Radnótfáy intendánssal vagy Székeli Tóth Vilmosmal való kapcsolata minden bizonnyal szerephez, elismeréshez juttatta a színész nőt. Ez utóbbival való kapcsolatáról lásd a 85. lábjegyzetet. Ezért is igen lényeges a fennmaradó pletykák ill. vonatkozó dokumentumok vizsgálata. A szempont Tracy C. Davies tanulmányával is megerősíthető: Tracy C. DAVIES, *Questions for a Feminist Methodology in Theatre History*

vidéken; férje kapcsolati tőkése is sokat számított, aki rövid ideig színházi lapot szerkesztett és írt (Színházi Látcső), gyakran tudósított más lapokat is színházi témában. Prielle Kornélia és Szerdahelyi Kálmán jó viszonya a kolozsvári hírlapirodalom egyik jelesével, K. Papp Miklóssal, s annak színész nő feleségével ismert volt. De említhetjük a Szegedi Híradó főmunkatársával, Nagy Sándorral (1836–1919) és családjával ápolta kapcsolatát is.

Hírnevének mediatizálásában egyaránt megfigyelhető a tradicionális elittel való kapcsolattartás jelenlétének a fontossága (fellépéseket, bálakat, arisztokrata műkedvelők előadásait, egyleti kapcsolódásokat övező ismeretségek), s ennek modern hírlapi felhasználása. A kommunikatív szituáció változásával egyre nagyobb szerepe kezd lenni a színésznői fényképeknek, személyét ábrázoló levelezőlapoknak, amelyek tömegfogyasztásának jelei is feltűnnek. Prielle széltében-hosszában ajándékoz fotókat, levelezőlapokon is népszerűsített műtermi jelmezes fényképeket,⁸³ akárcsak más jó nevű színész nő kollégái. Ezek a reprodukált képek a hírnevesség tartósításában, a hírességgel való identifikációs lehetőség közelebb hozásában voltak eszközök.

Közéleti tevékenységének legmagasabb rangú elismeréseként 1891-ben Szerdahelyiné Prielle Kornéliát a budapesti Nemzeti Színház tagját Ferenc József magyar király 50 évi kiváló színészi működéséért a koronás arany érdemkereszttel⁸⁴ tüntette ki.⁸⁵ Még életében 1902. június 5-én felavatják márványszobrát, Telcs Ede alkotását a Nemzeti Színház társalgójában, 1903-ban az Országos Színészegyesület is örökös tagjává választja.⁸⁶

S hogy miben keresték és találták meg népszerűségének és sikerének titkát, abban Rakodczay és Bálint Lajos is megegyezik.⁸⁷ Új és meglepő jelensége volt a magyar színháztörténetnek. Játéka könnyedsége, beszéde lebegő súlytalansága az indulatok kevésbé hangos, de szabadabb szárnyalását eredményezte, a tempó és ritmus eleve-nebb változatosságát nyújtotta. Így érthető, hogy már kezdő éveiben ez a kortársakra

---

= *Interpreting the Theatrical Past: Essays in the Historiography of Performance*, ed. Thomas POSTLEWAIT, Bruce A. McCONACHIE, Iowa City, University of Iowa Press, 1989, 59–81, különösen 63.

⁸³ L. fényképeit az OSZMI és az OSZK fényképgyűjteményeiben.

⁸⁴ Felterjesztését lásd Jegyzőkönyve az 1891. évi október hó 2-án Budapesten tartott Miniszteri értekezletnek. Gróf Szapáry Gyula m. kir. miniszterelnök úr előlülése alatt, MNL Országos Levéltár, W 12 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (K 27), 1891. okt. 2., 15.

⁸⁵ A kortárs pletyka szerint Prielle-nek viszonya volt a korábbi belügyminiszterrel, Székeli Tóth Vilmossal (1832–1898), aki 1871–1873 között volt hivatalban. A felterjesztés idején Tóth a bécsi közös államszámvevőszék elnöke volt, a főrendiház tagja. Rakodczay kéziratos portréjában olvasható a következő: „Szerdahelyi Kálmán temetésén nagyon kisírva láttam. A gyászokcsiba két úr vezetett, egyik Tóth Vilmos belügyminiszter, akivel viszonya volt állítólag.” RAKODCZAY, *Prielle Kornéliáról*, i. m., 568.

⁸⁶ „Az országos színész egyesület 1903-ik év márczius havában Budapesten megtartott XXXIII-ik közgyűlése Szerdahelyiné Prielle Kornélia színművésznőt a koronás arany érdemkereszt tulajdonosát örökös tagjává választotta. Budapest 1903. márczius 12.” Díszoklevele a Máramaros-szigeti Református Egyház tulajdonában van.

⁸⁷ BÁLINT, i. m., 59–66; RAKODCZAY, *Prielle Kornélia élete...*, i. m., 97–104.

nem jellemző könnyedség volt nagy hatással a színházi közönségre, kritikusokra egyaránt. Sikerei ugyanakkor a polgárság fokozott érvényesülésével is magyarázható, amely a francia társadalmi vígjátékban a polgári világ társadalmi és egyéb mindennapi problémáit szemléltették.⁸⁸ Szerepalkotásának belső értékéről Márkus László kritikus a következőket írta:

„a benső átélésnek az ereje lelkesítette át az ő kifejező-eszközeit, [...] A szerepek pszichológiai tartalmának kiérzése volt közös ő benne a mi modernjeinkkel, s ez adta meg művészetének azt az örökös fiatalságot, amit mindenki csodált [...] hisz mindenik szerepét egy örök meg nem vénülő és minden idők igazi nagy színészeiben közös szempontból nézte, az emberi igazság szempontjából.”⁸⁹

Közönsége, követői nemcsak színházi alakításai miatt rajongtak érte, hanem azért is, amit személye reprezentált: a nemzet művésznőjét, a vándor magyar színművészetet, Petőfi lángra gyújtóját, a Nemzeti Színház kiváló könnyed játékú szalonszínésznőjét, a vidéket missziószerűen járó s előadásainak bevételeit gyakran nemes vagy szociális célokra felajánló magyar művésznőt.

---

⁸⁸ CENNER, *i. m.*, 1–14.

⁸⁹ MARCO [MÁRKUS László], *A nagyasszony*, A Hét, 1906. márc. 4., 142.